

Kakovost življenja prebivalcev gorskega sveta in razvojne možnosti

Primer Triglavskega narodnega parka

ANA BARBIČ

POVZETEK

Razvojne možnosti gospodinjstev na območju Triglavskega narodnega parka omejujejo skromne naravne danosti, dejstvo, da območje zadeva vrsta varovalnih ukrepov ter neugodna stratifikacijska struktura prebivalstva. Skoraj tretjina (30,7%) gospodinjstev nima aktivnega vira dohodkov, večina drugih pa pridobiva dohodek bodisi samo iz zaposlitve (21,8%), samo iz kmetijstva (10%) ali iz kombinacije obeh (18,1%). Kljub temu, da se prebivalstvo naglo stara (46,4% gospodarjev/gospodaric je že dopolnilo 61 let ali več), so gospodinjstva relativno dobro opremljena s predmeti trajne potrošnje, naselja pa s prometno in komunalno infrastrukturo. Zato gre dejstvo, da se mladi iz območja odseljujejo, pripisovati predvsem težjim pogojem življenja in dela v hribovskem/gorskem svetu ter dejstvu, da zakoni in odloki, ki zadevajo varstvo naravne in kulturne dediščine, opredeljujejo zgolj omejitve, ne spodbujajo pa možnosti njihovega izvajanja.

SUMMARY

THE QUALITY OF LIFE OF INHABITANTS OF MOUNTAINOUS REGIONS REGIONS AND DEVELOPMENT POSSIBILITIES

Development options of the households in Triglav National Park are limited due to the poor natural resources, restrictions related to the fact that they are situated in the protected area, and to the unfavourable stratification characteristics of the residents. Almost a third (30.7%) of the households have no active sources of income while the majority of the rest derive their income only from an employment (21.8%), only from agriculture (10%) or from combination of both (18.1%). In spite of the ageing population (46.4% of the household heads are 61 years old or older), households are relatively well equipped and satisfactorily provided with traffic and communal infrastructures. Thus the fact that young people emigrate, can be predominantly attributed to difficult conditions of work and life in this hilly/mountainous region as well as to the fact that the prescribed laws/regulations related to the protection of natural and cultural heritage specify numerous limitations without supporting their efficient applications.

1. NAMEN PRISPEVKA IN VIR PODATKOV

V prispevku namenjamo pozornost ljudem, ki živijo v hribovskem in gorskem svetu, točneje, v območju Triglavskega narodnega parka (TNP). Prikazujemo in analiziramo podatke o kakovosti njihovega življenja in razmišljamo o razvojnih možnostih območja naravne dediščine z vidika človeških potencialov. Naravne in kulturne dediščine ni moč varovati zgolj z zakoni in predpisi. Če prebivalci varovanega območja v njem ne vidijo razvojnih možnosti zase in za svoje družine, jim predpisana zakonodaja pomeni omejevanje v iskanju in oblikovanju lastnih razvojnih strategij, zato iščejo načine, kako bi se takšnim zakonom in predpisom legitimno izognili ali pa jih enostavno ne upoštevajo. Če ni možno ne eno ne drugo, območje enostavno zapustijo, kakor hitro se jim nakaže možnost za boljše življenje zunaj varovanega območja.

Predstavljeni podatki zadevajo vsa, tako kmečka kot nekmečka gospodinjstva (N = 349) v vseh 17 naseljih TNP, zbrani pa so bili jeseni 1991 leta.*

Iz podatkov sledi, da le 19 odstotkov gospodinjstev v TNP pripada hribovskemu, vsa druga (71%) pa gorskemu svetu: od tega leži 23,2 odstotka gospodinjstev na nadmorski višini od 601 do 700 m, 10 odstotkov na višini 701 do 900 m, kar 37 odstotkov gospodinjstev na nadmorski višini 901 do 1000 m. Zaradi prostorske omejenosti podatkov ne prikazujemo posebej za hribovski in gorski svet, čeprav je življenje v hribovskem svetu nedvomno vsaj nekoliko lažje kot v gorskem. Če bi se omejili le na slednjega, bi bila podoba o kakovosti življenja prebivalcev še nekoliko bolj pesimistična kot jo kažejo podatki, ki jih v tem spisu predstavljamo.

2. KAKOVOST ŽIVLJENJA PREBIVALCEV TNP

Kakovost življenje določata predvsem ekonomska in z njo povezana socialna varnost, materialni standard gospodinjstva ter možnosti za zadovoljevanje različnih potreb in interesov posameznikov zunaj delovnega časa.

2.1. Aktivni viri dohodkov gospodinjstev.

Skoraj tretjina (30,7%) gospodinjstev nima aktivnega vira dohodka in so odvisna bodisi od različnih vrst socialne pomoči bodisi so prepuščena lastni usodi. Preostala gospodinjstva (69,3%) se po aktivnih virih dohodkov razporejajo takole:

	%
- samo zaposlitev in/ali samostojna dejavnost	21,8
- kmetijstvo in zaposlitev in/ali samostojna dejavnost	18,1
- samo kmetijstvo	10,0

* Gre za prvo predstavitev podatkov iz raziskave "Razvojne možnosti (kmečkih) gospodinjstev v TNP", ki jo vodi prof. dr. Ana Barbič s sodelavcema mag. as. Francem Hribernikom in novo raziskovalko Jerico Lušini Tomšič, diplomirano inženirko agronomije. Pri zbiranju podatkov so poleg zunanjih sodelavcev sodelovali še nova raziskovalka Alenka Verbole, študenti DO TNP in pripravnik v DO TNP Martin Šobar, dipl. ing. gozdarstva, ki je pomagal tudi pri organizaciji anketiranja ter kontroli zbranih podatkov. Vnos podatkov v računalniški sistem je vodil as. mag. F. Hribernik, ki je opravil tudi potrebno računalniško obdelavo.

	%
- kmetijstvo in zaposlitev in/ali samostojna dejavnost in gozdarstvo	8,3
- kmetijstvo in gozdarstvo	5,7
- dopolnilna dejavnost v okviru gospodinjstva	2,0
- kmetijstvo in zaposlitev in/ali samostojna dejavnost in dopolnilna dejavnost	1,1
- zaposlitev in/ali samostojna dejavnost in dopolnilna dejavnost	1,1
- kmetijstvo in dopolnilna dejavnost	0,6
- samo gozdarstvo	0,3
- kmetijstvo in zaposlitev in/ali samostojna dejavnost in dopolnilna dejavnost in gozdarstvo	0,3
- gospodinjstvo nima aktivnega vira dohodka	30,7
(N = 349)	100,0

Po številu gospodinjstev, ki pridobivajo dohodek iz enega ali več virov, se med viri dohodkov uvrščajo v najbolj razširjeno skupino samo zaposlitev, kombinacija kmetijstva in zaposlitve ter samo kmetijstvo.

Po razširjenosti sta na drugem mestu kombinaciji z gozdarstvom in sicer gre bodisi za pridobivanje dohodka iz kmetijstva in zaposlitve oz. samostojne dejavnosti in gozdarstva bodisi le za kombiniranje dohodka iz kmetijstva in gozdarstva.

Dopolnilna dejavnost ali druge kombinacije štirih virov dohodkov so izredno redke in predstavljajo prej izjemo kot pravilo.

Dejstvo, da je bila doslej zaposlitev najbolj razširjen vir dohodkov gospodinjstev z območja TNP, gre pripisati predvsem možnostim za zaposlitev v večjih okoliških naseljih in hkrati zapostavljanju/zanemarjanju možnosti za pridobivanje dohodka iz kmetijstva in gozdarstva. Sedanje zmanjševanje števila delovnih mest bo vsaj del brezposelnih zadržalo doma, kar pa še ne pomeni, da se bodo usmerili (nazaj) v kmetijske in gozdarske dejavnosti. Kmetovati v gorskem svetu namreč pomeni trdo delati za nizek dohodek, pridobivanje dohodka iz gozda pa je omejeno predvsem zaradi naravovarstvenih razlogov. Dodatno k temu pa so zaposleni navajeni na reden mesečni dohodek za sedemurni delavnik in se bodo težko sprijaznili z občasnim dohodkom, ki bi ga dobili ob prodaji pridelkov/proizvodov. Zato se vsaj nekateri od prebivalcev, ki so izgubili zaposlitev, zatekajo v alkoholizmu in s tem že znanim socialnim problemom (različne oblike socialnih pomoči nekaterim prebivalcem, visoka starostna struktura) dodajajo nove (alkoholizem, postopaštvo, ipd.).

2. 2. Materialni standard gospodinjstev in aktivnosti posameznikov zunaj delovnega časa

Ustvarjeni dohodek, ki je v razvitih družbah za veliko večino višji od življenjskega minimuma (omogoča zgolj preživetje), posamezniki in gospodinjstva trošijo za zagotavljanje višje kakovosti življenja. Ta se meri tako z materialnim standardom kot z udejstvovanjem v različnih aktivnostih zunaj delovnega časa v skladu z nagnjenji in interesi posameznika. Prav tovrstne dejavnosti bogatijo človekovo življenje ter sooblikujejo sistem vrednot obstojnega (sustainable) sveta.

Gospodinjstva na območju TNP so nesporno dobro opremljena z radijskimi in TV sprejemniki, gospodinjskimi pripomočki ter tekočo vodo v hiši, toplo tekočo vodo v kopalnici in straniščem na odplakovanje (preglednica 1). Ugotovljamo, da imajo zagotovljeni dve najbolj razširjeni sredstvi obveščanja in minimalni potrebni standard gospodinjstva. Manj kot polovica gospodinjstev pa ima sesalnik za prah in centralno ogrevano stanovanje/hišo. Nujna odsotnost nedvomno znižuje kakovost življenja stanovalcev (preglednica 1), k čemur dodatno prispeva še dejstvo, da ima kar 39,5 odstotka gospodinjstev v kuhinji samo hladno tekočo vodo.

Slabša je opremljenost gospodinjstev s sodobnimi transportnimi sredstvi, ki so za gorska naselja še posebej pomembna zaradi njihove oddaljenosti od krajev s centralnimi funkcijami.

S telefonom in sodobnimi avdio-vizuelnimi aparati ter s stroji/pripravami, ki skrajšujejo gospodinjska opravila in s hišnim računalnikom pa je opremljenih zanemarljivo majhno število gospodinjstev (preglednica 1).

PREGLEDNICA 1: Delež gospodinjstev, ki imajo na voljo posamezne materialne dobrine

	%		%
- radio	98,9	- avtomobil	59,9
- tekoča voda v hiši	93,1	- tekoča topla voda	
- pralni stroj	9,9	v kuhinji	59,1
- električni ali		- sesalnik za prah	46,7
plinski štedilnik	86,5	- moped	40,9
- hladilnik	85,0	- samo hladna tekoča	
- TV sprejemnik	84,7	voda v kuhinji	39,5
- zamrzovalna skrinja-		- centralno	
omara	83,6	ogrevanje	35,4
- stranišče na		- telefon	16,7
odplakovanje	82,1	- videorekorder	13,5
- kopalnica s tekočo		- HI-FI stolp	8,4
toplo vodo	78,4	- stroj za pomivanje	
		posode	4,3
		- mikrovalovna pečica	1,2
		- hišni računalnik	0,6

N = 347

Med prostočasnimi aktivnosti velja omeniti le redno poslušanje radia (81,9%), gledanje televizije (71,8%), ter redne stike s sosedi (62,4%). Dnevnikere bere redno 25,3 odstotka druge časopise pa 35,1 odstotek anketiranih. Približno enak delež (32,2%) anketiranih redno obiskuje verske obrede. S tem pa je spisek prostočasnih dejavnosti, s katerimi se prebivalci TNP redno ukvarjajo, takorekoč izčrpan. Mnogo daljši je namreč spisek zunaj delovnih aktivnosti, s katerimi se prebivalci nikoli ne ukvarjajo. Več kot 80 odstotkov anketiranih ne gre nikoli v gledališče, se dodatno ne izobražuje, ne obiskuje športnih prireditev, ne hodi v kino, se ne ukvarja s športom, nima nobenega konjička in ne hodi na daljša potovanja.

PREGLEDNICA2: Prostočasne aktivnosti anketiranih oseb in intenzivnosti ukvarjanja z njimi

AKTIVNOST	nikoli, skoraj nikoli	včasih	redno, skoraj redno	N
- posluša radio	3,7	14,4	81,9	348
- ima stike s sosedi	12,4	25,3	62,4	348
- gleda televizijo	16,7	11,5	71,8	348
- bere druge časopise	17,2	47,7	35,1	348
- obiskuje verske obrede	24,1	43,7	32,2	348
- bere dnevnike	27,0	47,7	25,3	348
- hodi na obiske v drug kraj	33,6	53,7	12,6	348
- hodi k frizerju	35,9	48,9	15,2	348
- bere knjige	41,7	39,9	18,4	348
- se ukvarja z ročnimi deli	42,0	31,9	26,1	348
- hodi na izlete v planine	47,4	40,5	12,1	348
- hodi na veselice	50,0	42,0	8,0	348
- hodi na sprehode	51,4	39,1	9,5	348
- bere strokovne časopise, revije	60,3	27,3	12,4	348
- zahaja v gostinske lokale	61,5	33,0	5,5	348
- hodi na sestanke	64,9	29,3	5,7	348
- igra družabne igre s člani druž.	73,0	21,3	5,7	348
- gre na dopust	75,9	17,8	6,3	348
- se udeležuje domačih zabav, jih prireja	78,4	17,8	3,7	348
- hodi na daljša potovanja	82,8	15,5	1,7	348
- ima kak konjiček	83,3	5,7	10,9	348
- hodi v kino	88,5	10,1	1,4	348
- se ukvarja s športom	89,9	6,3	3,7	348
- obiskuje športne prireditve	93,4	5,2	1,4	348
- se dodatno izobražuje na tečajih, seminarjih	93,4	5,5	1,1	348
- obiskuje gledališče	95,4	4,6	-	348
- hodi h kozmetičarki	97,7	1,4	0,9	348

Razloge za tako stanje na področju prostočasnega udejstvovanja je potrebno natančno preučiti, da bi lahko poiskali poti za njihovo odpravo. Za analizo kakovosti življenja pa zadošča že spoznanje, da je prostočasno udejstvovanje prebivalcev TNP izredno siromašno, kar pomeni, da so prebivalci prikrajšani za izredno pomembno sestavino kakovosti življenja sodobnega človeka.

Poleg materialnega standarda gospodinjstva in zagotovljenih pogojev vsaj za nekatere zunaj delovne aktivnosti kakovost življenja posameznika določajo tudi medsebojni odnosi med ljudmi. Podatkov o kakovosti medsebojnih odnosov v naselju sicer nimamo, pač pa podatki o tem, kako anketirani gospodarji/gospodarice ocenjujejo odnose v lastni družini/gospodinjstvu kažejo, da so ti v veliki večini primerov (87,9 %) dobri ali celo zelo dobri, le v 2 odstotkih primerov pa slabi ali zelo slabi. Iz teh podatkov je moč sklepati, da je večina prebivalcev s svojim življenjem zadovoljnih vsaj z vidika

odnosov med člani družine/gospodinjstva, če že ne z vidika možnosti za zadovoljevanje tako eksistenčnih kot nadeksistenčnih potreb.

3. DEMOGRAFSKO-SOCIALNA OZNAČITEV GOSPODINJSTEV IN ČLANOV JEDRA (KMEČKE) DRUŽINE

Razvojne možnosti območja TNP so poleg virov, ki so na voljo za posamezne gospodarske dejavnosti znotraj območja, poleg infrastrukture opremljenosti posameznih naselij in dostopnosti do krajev s centralnim funkcijami, v veliki meri odvisne od demografsko-socialne strukture posameznih gospodinjstev, ter posebej še članov jedra (kmečke) družine. Zato v nadaljevanju namenimo pozornost prav tovrstnim podatkom.

3. 1. Tipi gospodinjstev, število članov in generacijska struktura

Če kot kmečko opredelimo vsako gospodinjstvo, ki ima najmanj 1 ha kmetijskih zemljišč, je na območju TNP 63 odstotkov kmečkih in 37 odstotkov nekmečkih gospodinjstev. To pa še ne pomeni, da vsa kmečka gospodinjstva iz kmetijstva pridobivajo tudi dohodek. Med 63 odstotki kmečkih gospodinjstev je kmetijstvo edini vir aktivnega dohodka 10 odstotkom, 34,1 odstotek kmečkih gospodinjstev kombinira dohodek iz kmetijstva z drugimi viri, kar 18,9 odstotka pa je med 63 odstotki kmečkih gospodinjstev takih, ki jim kmetijstvo ne predstavlja aktivnega vira dohodka. Ta kmečka gospodinjstva so tako bodisi brez aktivnega vira dohodka, ali pa pridobivajo dohodek samo iz nekmetijskih dejavnosti, med katere uvrščamo tudi gozdarstvo. Ugotavljamo, da številna kmečka gospodinjstva na območju TNP že pridobivajo dohodek iz povsem nekmetijskih dejavnosti.

3. 2. Stratifikacijska obeležja članov jedra družine

Glede na to, da člani jedra družine, med katere štejemo gospodarja/gospodarico, njuna zakonska partnerja ter naslednika/naslednico in njuna zakonska partnerja, predstavljajo najbolj stabilni del družine/gospodinjstva, je poznavanje vsaj nekaterih njihovih značilnosti bistvenega pomena za oceno vitalnosti družine/gospodinjstva in njenih razvojnih možnosti.

Najprej naj poudarimo, da na območju TNP skorajda ni družin, ki bi imele vse štiri člane jedra družine. Med 349 gospodinjstvi sta le slaba tretjina (63,8%) takšnih, v katerih ima gospodar/gospodarica zakonskega partnerja; samo približno četrtnina (24,1%) gospodinjstev ima naslednika/naslednico in le 4,6 odstotka je takšnih gospodinjstev, v katerih ima naslednik/naslednica tudi zakonskega partnerja.

Med gospodarji je slaba tretjina moških (63%) in dobra tretjina (37%) žensk. Z vidika enakopravnosti med spoloma je to prav gotovo ugoden podatek, katerega "ugodnost" pa močno obledi ob dejstvu, da je med gospodarji/gospodaricami kar petina (24,1%) vdov oz. vdovcev. Gre očitno za dejstvo, da ženska praviloma postane gospodarica šele po smrti partnerja (preglednica 3.1). To ugotovitev potrjuje podatek, da je med nasledniki skoraj tri četrtine (73,8%) moških in le četrtnina (26,2%) žensk (preglednica 3.1). Tradicija, po kateri vloga gospodarja pripada moškemu, se očitno nadaljuje!

Ugotavljamo, da je 17,4 odstotke naslednikov/naslednic poročenih, medtem ko je še samskih 77,4 odstotka, partnerja pa je izgubilo 4,8 odstotka naslednikov/naslednic (preglednica 3.3). Glede na to, da je samo 6 odstotkov naslednikov/naslednic starih 41 let ali več, imajo takorekoč vsi še možnosti, da si dobijo partnerico/partnerja (preglednica 3.2). Teoretično! Praktično so te možnosti mnogo manjše, sodeč po podatkih, po

katerih je največji problem kmečkih fantov dobiti ženo, zlasti tistim, ki se ukvarjajo s kmetovanjem. Dodatno pa lahko domnevamo, da so se ne glede na kmetijstvo le redka dekleta pripravljena poročiti v gorsko naselje.

PREGLEDNICA 3: Spol, starost, zakonski stan, glavni vir dohodka
 1) gospodarja/gospodarice
 2) gospodarjevega/gospodaričinega zakonca
 3) naslednika/naslednice
 4) naslednikovega/nasledničinega zakonca

3. 1 SPOL	a	b	c	d
- moški	63,0	24,7	73,8	37,5
- ženski	37,0	75,3	26,2	62,5
N	349	223	84	16
3. 2 STAROST				
- 7 - 14	-	-	2,4	-
- 15 - 20	-	-	14,3	-
- 21 - 30	4,0	5,8	53,6	62,5
- 31 - 40	8,9	14,8	23,8	37,5
- 41 - 50	17,5	18,4	4,8	-
- 51 - 60	23,2	28,7	-	-
- 61 - 70	27,2	24,7	1,2	-
- 71 ali več	19,2	7,6	-	-
N	349	223	84	16
3. 3. ZAKONSKI STAN				
- samski	10,9	1,3	77,4	6,3
- poročen	63,9	98,2	17,9	93,8
- vdovec	24,1	-	1,2	-
- razvezan	1,1	0,4	3,6	-
N	349	223	84	16
3. 4. GLAVNI VIR DOHODKA				
- nima nobenega vira dohodka	6,6	37,2	10,7	6,3
- štipendija, pokojnina po starših	-	-	4,8	-
- pokojnina, invalidnina, socialna pomoč zaradi starosti, bolezni	58,2	26,5	1,2	-
- nadomestilo za brezposelnost	0,3	0,4	3,6	-
- kmetijstvo, ni pokojninsko zavarovan kot kmet	3,2	5,8	-	-
- kmetijstvo, je pokojninsko zavarovan kot kmet	8,0	4,5	3,6	-
- zaposlitev	22,6	22,4	72,6	93,8
- samostojna obrtna dejavnost	0,9	3,1	3,6	-
- dopolnilna dejavnost	0,3	-	-	-
N	349	223	84	16

Med gospodarji/gospodaricami so v večini (58,5%) taki, ki živijo od pasivnih virov dohodkov (pokojnina, invalidnina, socialna pomoč zaradi starosti, bolezn ali nadomestilo za brezposelnost), dobra petina (22,6%) je zaposlenih, 6,6 odstotka pa brez vsakega vira dohodka. Gospodarjevi/gospodaričini zakonci so glede virov dohodkov še precej na slabšem, saj jih je dobra tretjina (37,2%) brez vsakega vira, dobra četrtnina (26,9%) ima pasivni vir dohodka, dobra petina (22,4%) pa je nezaposlenih. Približno enako število zaposlenih (22,6%) je tudi med gospodarji/gospodaricami (preglednica 3.4). Prav tako je zaposlenih večina (72,6%) naslednikov/naslednic, medtem ko vsak enajsti (10,7%) med njimi nima nobenega vira dohodka (preglednica 3.4).

Medtem ko je kmetijstvo edini ali glavni vir dohodka le desetini gospodarjev/gospodaric in prav tolikšnemu deležu njihovih zakonskih partnerjev, je kmetijstvo glavni ali edini vir dohodka le 3,6 odstotkom naslednikov/naslednic. Ta gospodarska panoga ima torej v hribovskem in gorskem svetu TNP zgolj obrobni pomen. Čeprav možnosti za pridobivanje dohodka iz kmetijstva v prihodnje ne gre povsem zanemariti, pa je nesporno, da bodo (kmečka) gospodinjstva tudi v prihodnje odvisna predvsem od nekmetijskih virov dohodkov, če pod kmetijstvom razumemo le primarno kmetijsko pridelavo.

PREGLEDNICA 4: Izobrazbena in poklicna struktura članov jedra družine:

- 1) gospodarja/moža
- 2) gospodarice/žene
- 3) naslednika/moža naslednice
- 4) naslednice/žene naslednika

4. 1 IZOBRAZBA	a	b	c	d
- manj kot osemletna osnovna šola	49,3	50,3	5,3	9,7
- končana osemletna osnovna šola	28,7	32,6	30,3	25,8
- dve ali triletna poklicna kmetijska (gozdarska, veterinarska) šola	3,4	1,0	5,3	9,7
- dve ali triletna nekmetijska poklicna šola	9,0	7,6	38,2	22,6
- štiriletna srednja kmetijska (gozdarska, veterinarska) šola	1,1	-	2,6	-
- štiriletna srednja nekmetijska šola	5,2	6,3	15,8	22,6
- višja kmetijska (gozdarska) šola	-	-	1,3	-
- višja nekmetijska šola	1,5	2,0	-	9,7
- visoka kmetijska (gozdarska, veterinarska) šola	-	0,3	-	-
- visoka nekmetijska šola	1,9	-	1,3	-
N	268	304	76	31
4. 2 POKLIC				
- NK, PK delavec	37,3	11,8	7,9	29,0
- KV, VKV delavec	24,3	7,9	34,2	22,6
- poslovodja, delovodja, mojster, nadzornik ipd	8,2	0,3	6,6	-
- uslužbenec z nižjo izobrazbo	4,1	3,6	10,5	16,1
- uslužbenec s srednjo izobrazbo	2,6	3,9	10,5	19,4

- uslužbenec z višjo izobrazbo	0,4	0,7	-	6,5
- osebje zaščite na vodilnih položajih in vojaško osebje	1,5	-	-	-
- vodstveni delavec v administraciji	0,4	0,3	-	-
- vodilni organizator poslovanja - direktor	0,7	-	-	-
- poslanec v skupščini, izvršnih organih občine, v pol. stranki, zbornici, društvu	-	-	-	-
- strokovnjak z visoko izobrazbo na področju naravoslovno-matem. zn., tehn., prometa, medicine	-	0,3	-	-
- strokovnjak z visoko izobrazbo na področju družbeno-humanističnih znanosti	-	-	-	-
- svobodni poklic	1,5	-	-	-
- samostojni obrtnik	2,6	1,6	6,6	-
- kmet	15,3	-	2,6	-
- kmečka gospodinja - kmetica	-	48,4	-	-
- gospodinja	-	19,7	-	-
- nezaposlen	1,1	1,3	6,6	3,2
- študent, dijak	-	-	14,5	3,2
N	268	304	76	31

Iz pregleda izobrazbene in poklicne strukture štirih članov jedra družine sledi:

- Izobrazbena struktura sedanje generacije gospodarjev/mož in gospodaric/žena je nizka saj jih polovica nima končane osemletke osnovne šole in le manjši del (med gospodarji/možmi 22%, med gospodaricami/ženami 17,1%) ima več kot osnovnošolsko izobrazbo. Med visoko izobraženimi so skoraj izključno upokojeanci, ki so se bodisi vrnili v svoj rojstni kraj bodisi se na območje parka priselili po upokojitvi. Torej ne predstavljajo avtohtonega prebivalstva.

- Izobrazbena struktura generacije naslednikov/mož naslednic in naslednic/žena naslednikov je nesporno višja. V obeh skupinah je le dobra tretjina takih, ki imajo največ končano osnovno šolo. Večina (43,5%) naslednikov/mož naslednic je končala dvo ali triletno poklicno šolo, medtem ko je med naslednicami/ženami naslednikov že petina (22,6%) takih, ki imajo srednješolsko izobrazbo.

- Primerjava izobraženosti moških in žensk med dvema generacijama (generacija gospodarjev/mož in gospodaric/žena ter generacija naslednikov/mož naslednic in naslednic/žena naslednikov) nesporno kaže, da so v prvi generaciji ženske manj izobražene kot moški, medtem ko so v drugi generaciji ženske višje izobražene kot njihovi moški vrstniki.

- Tudi poklicno strukturo (upoštevan je poklic, ki ga član jedra družine še opravlja ali pa je opravljal pred upokojitvijo) štirih članov jedra družine kaže izraziti premik navzgor predvsem v moški populaciji. Med nasledniki/možmi in naslednic je delež NK in PK delavcev (7,9%) skorajda zanemarljiv v primerjavi z deležem gospodarjev/mož (37,3%) iste poklicne skupine. Nasprotno pa je delež naslednic/žena naslednikov (29%) med NK in PK delavci mnogo višji kot med gospodaricami/ženami gospodarjev. Razlog

za to je preprosto! Med gospodaricami/žunami gospodarjev je skoraj polovica (48,4%) takih, ki so se opredelile kot kmečke gospodinje/kmetice, torej kot nezaposlene osebe, in petina (19,8%) gospodinj v nekmečkih gospodinjstvih. Nasprotno pa med naslednicami/žunami naslednikov nismo našli niti ene same kmetice oz. kmečke gospodinje in prav tako ne gospodinje v nekmečkem gospodinjstvu. Iz podatkov, da ima na celotnem območju TNP le 8,8 odstotkov gospodinjstev naslednico/ženo naslednika, zanesljivo sklepamo, da se izobražena dekleta odseljujejo!

3. 3. Prostorska (ne)mobilnost članov jedra družine

Prebivalstvo na območju TNP je odvisno predvsem od samoobnavljanja in od lokalnih priselitev zlasti iz sosednjih občin, v nekoliko manjšem obsegu pa iz drugih območij Slovenije. Večina prebivalcev namreč živi od rojstva v kraju sedanjega bivališča, z izjemo gospodaric/žena, med katerimi se jih je kar 49,3 odstotke priselilo v kraj sedanjega bivališča predvsem iz drugega kraja v isti občini - poročile so se na možev dom (58,9%), tretjina (34,4%) iz sosednje ali bolj oddaljene slovenske občine.

PREGLEDNICA 5: Prostorska mobilnost članov jedra družine

- 1) gospodarja/moža
- 2) gospodarice/žene
- 3) naslednika/moža naslednica
- 4) naslednice/žena naslednika

5. 1 OD KDAJ ŽIVI V NASELJU SEDANJEGA BIVALIŠČA? a b c d

- od rojstva	79,7	50,7	84,2	71,0
- priselil do 1945	1,5	3,3	-	-
- priselil med 1946 - 1970	9,0	27,7	2,6	-
- priselil 1971 ali pozneje	9,8	18,3	13,2	29,0
N	266	300	76	31

5. 2 OD KOD SE JE PRISELIL(A)?

- iz tujine	8,9	2,6	-	-
- iz druge nekdanje jugosl. republike	1,8	4,0	8,3	-
- iz druge občine	28,6	25,8	33,3	33,3
- iz sosednje občine	1,8	8,6	-	-
- iz drugega kraja v isti občini	58,9	58,9	58,3	66,6
N	56	151	12	9

5. 3 ALI NAMERAVA V NASELJU/OŽJEM OBMOČJU OSTATI DO KONCA ŽIVLJENJA?

- da do konca življenja	95,9	95,4	73,7	71,0
- da, če se pogoji življenja ne bodo poslabšali	2,6	2,3	6,6	9,7
- da, če se bodo pogoji življenja izboljšali	0,4	0,7	5,3	3,2
- da, če bo dobil(a) partnerja/partnerico	-	0,3	11,8	6,5
- ne, rad bi se odselil(a), čeprav še ne ve kdaj in kam	1,1	1,0	1,3	6,9

- ne, odselil(a) se bo, načrtuje odselitev v določen kraj	-	0,3	1,3	-
N	267	304	76	31
5. 4 OCENA NAVEZANOSTI NA KRAJ/OŽJE OBMOČJE				
- sploh ni navezan(a)	1,5	3,3	1,3	3,2
- je le deloma navezan(a)	8,3	10,6	34,2	19,4
- je zelo navezan(a)	90,2	73,6	64,5	77,4
N	266	304	76	31

Takorekoč vsi sedanji gospodarji/možje gospodaric (95,9%) in vse gospodarice/žene gospodarjev (95,4%) nameravajo v kraju sedanjega bivališča ostati do konca življenja ne glede na to, če se bodo življenjski pogoji v prihodnje poslabšali ali izboljšali. Deleža naslednikov in naslednic teh njihovih partnerjev, ki imajo enak namen, pa sta občutno manjša in zadevata 73,7% oziroma 71% pripadnikov obeh spolov generacije naslednikov/naslednic in njihovih partnerjev. 11,8% naslednikov si postavlja poroko kot pogoj, da ostanejo v sedanjem kraju, nadaljnjih 11,9 odstotkov pa vsaj zagotovilo, da se pogoji življenja ne bodo poslabšali oz. se že ne bodo izboljšali. Približno enaka so stališča naslednic/žena naslednikov v odnosu do bivanja v kraju sedanjega bivališča.

Očitno primerni pogoji življenja vsaj pri delu članov jedra družine vplivajo tudi na stopnjo navezanosti na kraj oz. ožje območje bivanja. Medtem ko 90,2 odstotka gospodarjev/mož izjavlja da so na kraj/območje zelo navezani, pa je med ženskami obeh generacij delež enako mislečih precej manjši, daleč najmanjši pa med nasledniki/možmi naslednic. Med njimi sta le slabi dve tretjini (64,5%) izjavili, da sta na kraj/območje zelo navezani (preglednica 5. 4). Med tretjino (34,%) tistih, ki so na kraj/območje le deloma navezani, ni le tistih 24,7 odstotka naslednikov/mož naslednic, ki nameravajo ostati v območju do konca življenja le v primeru, da bodo izpolnjeni dodatni pogoji, in 2,6 odstotka tistih, ki se nameravajo odseliti, temveč očitno tudi nekaj tistih, ki zase ne vidijo druge možnosti, kot ostati v sedanjem kraju/območju do konca življenja.

Prikazani podatki izzvenijo v splošno ugotovitev, da so mladi, ki so še ostali v gorskih naseljih, konkretno na območju TNP - mnogi so se namreč odselili - precej bolj kritični do pogojev življenja in niso več vsi pripravljeni brezpogojno ostati na območju, čeprav imajo malo možnosti izbire. Zadrži jih lahko le primerna kakovost življenja, pri čemer naj poudarimo, da prebivalci praviloma nimajo neuresničljivih želja, temveč si želijo le postopoma izboljšati življenjske pogoje.

4. RAZVOJNE MOŽNOSTI

Razvojne možnosti v smeri zagotavljanja ustreznega dohodka prebivalstvu se zdijo v obravnavanem območju omejene iz najmanj treh razlogov:

Prva skupina razlogov leži v skromnosti lokalnih naravnih virov za razvoj gospodarsko uspešnih dejavnosti, posebej še kmetijskih. Dejstvo, da ima le 63 odstotkov vseh gospodinjstev vsaj en hektar kmetijskih zemljišč, dohodek pa pridobiva zgolj od kmetijstva ali v kombinaciji kmetijstva z drugimi viri le 44,1 odstotek gospodinjstev, pomeni, da je na območju močno izražena tendenca pridobivanja dohodka iz nek-

metijskih dejavnosti. Med njimi ima gozdarstvo manj pomemben delež, saj predstavlja edini vir dohodka le 0,3% gospodinjstvom, z drugimi viri dohodka pa gozdarstvo kombinira 14,3 odstotka gospodinjstev. Kako razumeti tako slabo gospodarsko korist, ki jo imajo kmetje od gozda zlasti še v luči podatkov, da so anketiranci med osmimi funkcijami gozda po pomenu za kmetijo funkciji proizvodnja lesa pripisali najvišjo vrednost (kot najpomembnejšo za kmetijo jo je ocenilo 76,1 odstotka anketirancev). Za primerjavo, pomenu gozda za divjad je z vidika kmetije pripisalo najvišjo oceno le 11,3 odstotka anketiranih!

Med razlogi, zaradi katerih tretjina (32,7%) kmetij ne obdeluje/uporablja vseh kmetijskih zemljišč, anketirani v največjem številu navajajo strmo lego, ki ne dopušča strojne obdelave (43,1%), slabo rodovitnost (41,7%), oddaljenost (37,5%) in pomanjkanje delovnih moči (26,4%). Le manjše število anketiranih pa med razlogi za neobdelanost navaja dejstvo, da je kmetija premajhna (82,8%), da so odkupne cene prenizke (2,8%), da mladi niso zainteresirani za obdelovanje (4,2%) ali zaradi zaposlitve (5,6%). Divjadi kot razloga za neobdelovanje kmetijskih zemljišč ni navedel nihče!

Druga skupina razlogov omejenih razvojnih možnosti zadeva prebivalstvo. Zanj je značilna razmeroma nizka izobrazba in staranje. Mladi predvsem dekleta, ki se izšolajo za nekmetijski poklic, območje zapustijo. Vztrajajo le najbolj navezani nasledniki, pa tudi ti nimajo prihodnosti, če si ne bodo mogli ustvariti družine. Samo 8,9 odstotka gospodinjstev ima naslednico/ženo naslednika in slaba tretjina (29,6%) gospodinjstev naslednika/moža naslednice. Če tem podatkom dodamo še podatek o nizkem povprečnem številu članov gospodinjstev (2,97) in podatek o visokem deležu (18,6%) samskih gospodinjstev in gospodinjstev, v katerih živi le ena generacija (40,4%), lahko zaključimo, da struktura prebivalstva kaže na nizko stopnjo njegove vitalnosti.

V tretjo skupino omejitvenih dejavnikov razvoja sodijo vsi tisti, ki izvirajo iz dejstva, da gre za nacionalno varovano območje naravne in kulturne dediščine. To dejstvo samo po sebi sicer v nobenem primeru ne more razvoja omejevati, pač pa morajo nad njim načrtno bdeti sami prebivalci ter za to pooblaščen ustanove. Vladni organi pa morajo oblikovati ustrezno razvojno politiko in poskrbeti tudi za njeno izvajanje.

PREGLEDNICA 6: Ustanove, ki po mnenju anketiranih zavirajo oz. pospešujejo razvoj družinskih kmetij na območju TNP

USTANOVA	zavira %	pospešuje %
- Občina	54,9	37,8
- Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine	35,3	15,3
- TNP	29,4	32,4
- Kmetijska svetovalna služba	27,5	55,9
- KZ/TOK	13,7	61,3
- Gozdno gospodarstvo	13,7	51,4
- Republika	11,8	37,8
- Mlekarna	7,8	41,4
- KS	7,8	62,2
N	(51)	(110)

Da bi se izognili posplošenim ocenam v vlogi različnih ustanov v zaviranju ali pospeševanju območja TNP, smo anketirance povprašali le po njihovi oceni o vlogi naštetih ustanov z vidika razvoja družinskih kmetij na območju TNP. Kljub konkretnosti vprašanja, ali prav zaradi njega, se je večina anketirancih (85,4%) izognila predvsem odgovoru o tem, katere ustanove razvoj zavirajo. Tisti, ki pa so na zastavljeno vprašanje odgovorili, pa so kot oviro razvoju družinskih kmetij postavili na prvo mesto občino (zlasti anketiranci iz občine Tolmin) in šele za njo zavod za varstvo narave in kulturne dediščine (za spomeniško varstvo) in za njim DO TNP (preglednica 6). Hkrati je te tri ustanove najmanj anketiranih omenilo kot pospeševalce razvoja. Pač pa največ anketirancev meni, da za razvoj družinskih kmetij na območju TNP največ stori krajevna skupnost, kmetijska zadruga oz. TOK, kmetijska svetovalna služba in gozdno gospodarstvo - zadnji dve ustanovi sta se izkazali predvsem v tolminski občini, medtem ko v občini Radovljica anketiranci pozitivno ocenjujejo predvsem KS. Republika, občina, DO TNP, posebej pa zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine so se po oceni anketiranih kot pospeševalci razvoja družinskih kmetij uvrstili na spodnji del lestvice upoštevanih ustanov.

Razvoj območja TNP je moč graditi na jasnem izhodišču, pa naj bo to TNP kot varovano naravno območje, za katerega ogled se pobira vstopnino, ali poseljeno območje, v katerem bodo prebivalci skrbeli za njegovo ohranjanje. Glede na to, da je na območju 17 naselij s 349 gospodinjstvi, se zdi realno drugo izhodišče. Seveda pa morajo vse dejavnosti upoštevati dejstvo, da gre za območje naravne in kulturne dediščine, ki jo morajo prebivalci doživljati kot prednost in ne kot omejitveni dejavnik k razvoju.

Območje TNP je razmeroma dobro opremljeno s prometno infrastrukturo. In sicer pelje do vasi asfaltirana cesta v 82,2 odstotka naselij, 10,6 odstotkov naselij je dostopnih deloma po asfalti deloma pa po makadamski cesti, 2 odstotka samo po makadamski in 5,2 odstotka po kombinaciji asfaltne in makadamske ceste ter poti. Vsa naselja imajo elektriko, večina dovolj pitne vode za ljudi (94,6%) in za živino (93,7%). Od naselij s centralnimi funkcijami pa so vsaj nekateri kraji precej oddaljeni. Avtobusno postajo ima slaba tretjina naselij, 10,3 odstotka pa ima do najbližje avtobusne postaje kar 21 km. Prebivalcem, ki so oddaljeni od avtobusne postaje 9 km ali več (50,1% naselij) tudi razmeroma pogoste avtobusne zveze ne koristijo. Slej kot prej so odvisni od lastnega avtomobila. Stanje na področju socialne infrastrukture oz. dostopnost do naselij z zdravstvenimi, izobraževalnimi in kulturnimi ustanovami pa je skorajda dramatično slabo. Za ilustracijo le podatek o tem, da nima nobeno naselje na območju TNP otroškega vrta in le slaba polovica (46,4%) podružnično osnovno šolo!

V varovanje/ohranjanje območja usmerjene gospodarske dejavnosti gre iskati v kmetijstvu, gozdarstvu in ustreznih dopolnilnih dejavnostih v okviru gospodinjstev, kot tudi oblikovanju majhnih in srednjih podjetij, usmerjenih predvsem v terciarne in kvartarne dejavnosti.

Gospodinjstvom je treba omogočiti oživitvev kmetijske proizvodnje in pridobivanje dohodka iz gozda, hkrati pa spodbuditi dopolnilne dejavnosti, ki bodo temeljile na lokalnih virih. Že sedaj se z eno ali več dopolnilnih dejavnosti ukvarja 27,7 odstotka gospodinjstev in sicer predvsem s predelavo kmetijskih pridelkov (35,8%), s čebelarstvom (12,6%) in s kmečkim turizmom (11,6%). Zlasti za slednji ima po izjavah anketiranih kar 74,4 odstotka gospodinjstev možnost, da bi se z njim ukvarjali, 60,9 odstotka gospodinjstev pa bi se želela ukvarjati s kmečkim turizmom, čeprav zaenkrat

nimajo možnosti. Prav za razvoj kmečkega turizma pa je posebej spodbuden podatek, da bi to dejavnost lahko takoj razširilo ali uvedlo 17,5 odstotka gospodinjstev.

Ob tem velja posebej opozoriti na dejstvo, da je za vse gospodarske dejavnosti potrebno najprej zagotoviti tržišče. Zagotovljen trg je namreč najbolj pomemben dejavnik upravičenosti naložbe v določeno dejavnost. Agencija "Vas" pri Zadružni zvezi Slovenije lahko pri zagotavljanju gostov odigra pomembno vlogo v razvoju kmečkega turizma na območju TNP. Glede na to, da je potrebno v to dejavnost vključiti celotno naselje (ureditev naselja, pridelava zdravega živeža, razvoj dejavnosti ob kmečkem turizmu - izdelava spominkov in uporabnih izdelkov domače umetne obrti, vodništvo), lahko prav (kmečki) turizem postane vsaj v nekaterih (so)naseljih nosilec revitalizacije območja.

Revitalizacija območja oz. posameznih naselij pa je v prvi vrsti odvisna od prebivalcev, ki morajo samo oblikovati razvojne cilje in poti njihovega uresničevanja ter se za konkretne razvojne programe tudi samoorganizirati. Da prebivalci to zmorejo kaže primer društva za zaščito srenjske lastnine, ki je bilo pred kratkim ustanovljeno na Tolminskem. Razvojne projekte in konkretne programe, za katere se opredelijo prebivalci določenega naselja/območja, pa mora država podpreti tako finančno kot strokovno ter zagotoviti tudi ovrednotenje učinkov (so)financiranih programov.

O varstvu narave in kulturne dediščine (ta obstaja predvsem v odmaknjenih hribovskih in gorskih območjih) obstajajo ustrezni zakoni in pooblašene ustanove, o kmetijstvu v hribovskih in gorskih predelih so opravljene strokovne analize, ni pa oblikovanih področnih razvojnih politik, ki bi ob medsebojni usklajenosti edine lahko zagotovile ustrezen normativni okvir za konkretne razvojne programe in za potrebno podporo njihovega uresničevanju. S tem nikakor ne trdimo, da doslej ni bilo nikakršnih finančnih podpor razvoju posameznih gospodarskih dejavnosti. Ugotavljamo le, da niti usmeritev niti učinek v ta namen porabljenih (dostikrat ne ravno skromnih finančnih sredstev) doslej nista bila optimalna.